

KASHTA CHOKIDA KOMPOZITSIYA TIKISH

Toshkent viloyati Yangiyòl shahar

7-òrta ta'lim maktabining Texnologiya fani o'qituvchisi

Hakimova Dilfuza Baxodirovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada kashtaning nimalar tayyorlashda ishlatilishi, qaysi mamlakatlarda mashhurligi, kashtachilikda o'simlik, gul, shoxlarning tasvirlanishi, naqshda qanday shakllardan ko'proq foydalanishi, chok turlari haqida ma'lumot berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kashtado'zlik, naqsh, xromatik, axromatik, spektor, qaytma chok, suv chok, iroqsimon chok, yo'rma chok, popop chok.

O'zbek milliy kashtado'zligi xalq hunarmandchilik san'atining eng qadimiy turlaridan hisoblanadi. Kashta kiyimlar va buyumlarni bezashda hamda ro'zg'or bezak buyumlari tayyorlashda qadimdan qo'llaniladi. Kashtachilik san'ati nafaqat mamlakatimizda, balki chet ellarda ham shuhrat qozongan. O'zbek chevarlari qo'llari bilan tikilgan kirpech, so'zana, zardevor, gulko'rpa, choyshab kabilar Fransiya, Italiya, Yaponiya, Germaniya, Belgiya, Amerika, Hindiston kabi xorijiy mamlakatlarda ham mashhur. Respublikamizning Farg'ona vodiysida faqat xonadonlarda emas, amaliy san'at muzeylarida ham qo'l kashtachiligi namunalari to'planib, doimiy ekspozitsiyaga aylanib qolgan. Hozirgacha bu buyumlar o'ziga xos go'zallik, nafis bezaklarning rang-barangligibilan kishilarni hayratga solib kelmoqda. Badiiy kashtachilik uzoq tarixga ega, buni arxeologik topilmalar va yozma manbalar isbotlab bermoqda. O'zbek kashtachiligi qo'shni xalqlar kashtachiligi ta'sirida boyidi va rivojlandi. Unda hind, xitoy, rus, qozoq, qirg'iz va tojik kashtachiligi usullarini uchratamiz. Kashtachilik san'atida har bir millatning o'ziga xos, eng ko'p qo'llaydigan naqshlari bo'ladi. O'rta Osiyoda kashtachilik juda keng tarqalgan. O'tmishda bu kashtalar oq va tabiiy malla shoyi, adras, baxmal

matolarga tikilgan. Hozirgi kungacha ham satin, shoyi, baxmalga tikiladi. Ish jarayonida kashtachilar o‘z mahoratlarini oshirishadi va bir-biridan o‘rganishadi.

Kashta choklari, tikish uslublarining turli-tumanligi o‘zbek kashtado‘zlarining katta san’atidan dalolat beradi. Masalan, Nurota, Buxoro, Samarqand kashtachilik mahsulotlari ko‘proq yo‘rma chok bilan, Shahrisabzda yo‘rma, kandaxayol, iroqi, Toshkentda esa ko‘proq bosma chok bilan tikilgan. O‘zbek kashtado‘zlari buyum bezaklarida amaliy bezak san’atining boshqa turlaridagi naqshlardan andaza olgan.

Kashtalarda o‘simliksimon tasvirlar – shox, gulband, guldastalar ko‘p uchraydi. Naqsh mujassamligida asosiy bezak matoning o‘rtasida bo‘lib, hoshiyalar qo‘shimcha bezak hisoblanadi. Lekin hoshiya bezagi mahorat bilan ishlangan kashtalar ham ko‘p. Ganchkorlik, yog‘och o‘ymakorligi, kandakorlik, naqqoshlikda uchraydigan islamiy gul (naqsh)lar kashtachilikda ham ko‘p uchrashi chizmakash (naqqosh)lar amaliy bezak san’atining turli sohalariga chizma (naqsh)lar tayyorlaganini ko‘rsatadi. Kashtachilikda chizmakashlar yaratgan naqsh (gul)lar asosida kashtado‘zlar badiiy buyum yaratadilar.

Kashtada naqsh tuzishda geometrik shakllar – uchburchak, kvadrat, yulduzcha, aylana va hokazolardan, shuningdek, to‘lqinsimon, siniq chiziqlar, o‘simlik belgilari (barglar, gullar, shoxlar, daraxtlar)dan, jonivorlar dunyosi (hasharotlar, qushlar, baliqlar, hayvonlar) tasviridan, shuningdek, umumlashgan odam qiyofasidan foydalanish mumkin. Ba’zan naqshda geometrik shakllar bilan tabiatga xos belgilar qo‘shilgan bo‘ladi. Naqshning hamma qismlari mutanosib bo‘lishi kerak. Ba’zan bezakda motivlar qaytarilmaydi. Bezak simmetrik va asimmetrik tuzilishi mumkin. Kashtaga naqsh bosish jarayoni quyidagicha amalga oshiriladi:

Kashtada rang muhim ahamiyat kasb etadi. Iplarni tanlashda ranglarning uyg‘unlashuvini, bir-biriga qanday ta’sir etishini bilish zarur. O‘zaro mos ranglarni tanlashda berk spektor qatori ranglaridan iborat ranglar doirasi asos qilib olinadi.

Ranglar xromatik va axromatik bo‘ladi. Kamalak spektoridagi ranglar xromatik ranglar deyiladi. Axromatik ranglarga oq, kulrang, qora ranglar kiradi. Spektor doirasining qarama-qarshi tomonida joylashgan ranglar qo‘shimcha ranglar

deyiladi. Agar qizil rangning o'rtasidan diametr o'tkazilsa, u ranglar doirasidagi qizil rangning taxminan to'g'risidagi zangori – yashil rangni kesib o'tadi. Demak, qizilga zangori – yashil, to'q sariqqa – zangori, sariqqa – ko'k, yashilroq sariqqa – binafsha va hokazo qo'shimcha ranglar bo'ladi.

Kashta chok turlari quyidagilar: qaytma chok, suv chok, iroqsimon chok, yo'rma chok, popop chok,

Kashtani tikishdan oldin uning umumiy badiiy yechimini o'ylab ko'rish, bezakning, undagi ayrim bo'laklarning buyum yuzasiga qanday joylashtirishni, qanday rangda tikishni, ya'ni kompozitsiya tushunchasiga kiradigan hamma narsani aniqlab olish kerak. Kompozitsiya xarakteri ko'proq ritmga – naqshdagi alohida elementlar yoki element guruhlarining qonuniy almashinishiga bog'liq bo'lib, bu kompozitsiyaning ifodali bo'lishiga, aniq tasavvur etilishiga yordam beradi. Mulina iplari bir tekis ochilib, karton qog'ozga o'raladi. Kerakli qalinlikda iplar tanlanib, ignadan o'tkaziladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Q.M.Abdullayeva, M.A.Maxsumova, M.H.Rahimjonova “Gazlamaga badiiy ishlov berish, kashtachilik va uni o'qitish metodikasi”.
2. Texnologiya 5-sinf 2020y.
3. Sobirovna, U. M. (2022). MODERN APPROACHES TO EFFECTIVE ORGANIZATION OF TECHNOLOGY LESSONS.
4. Sobirovna, U. M. (2022). DIDACTIC PRINCIPLES OF EFFECTIVE ORGANIZATION OF TECHNOLOGY LESSONS.
5. Sobirovna, U. M. (2022). TEXNOLOGIYA FANI MASHG'ULOTLARINI SAMARALI TASHKIL ETISHDA SHARQ MUTAFAKKIRLARI ASARLARIDAN FOYDALANISH. *World scientific research journal*, 9(1), 220-224.
6. SOBIROVNA, U. M. (2021). Modernization of the content, methods and tools of technologies in the organization of modern education. *IEJRD*.
7. Sobirovna, U. M., & Sharifjon, P. O. (2023). Choosing Organizational Forms of Education in the Effective Organization of Technology Courses. *Journal of Innovation, Creativity and Art*, 2(2), 77-81.
8. Sobirovna, U. M. (2022). Improving the educational system for children with disabilities. *The Peerian Journal*, 4, 20-22.
9. Sobirovna, U. M., & Irodaxon, T. (2022). TEXNOLOGIYA FANI MASHG'ULOTLARINI SAMARALI TASHKIL ETISH METODLARI. *PEDAGOGS jurnali*, 21(1), 41-44.
10. SOBIROVNA, U. M. (2021). Modernization of the content, methods and tools of technologies in the organization of modern education. *IEJRD*.